

JAAKKO HUSA

Bysantin oikeushistoria: Johdatus itäroomalaiseen oikeuskulttuuriin. Helsinki: Suomalainen lakimiesyh- distys 2013. 214 s.

Jaakko Husa on tehnyt suurtyön paikataksaan suomalaisessa kirjallisuudessa olevaa bysanttilaisen oikeushistorian aukoa. Bysantin arvottaminen degeneraatioksi alkoi jo keskiajalla, ja sinetin tämä näkemys sai valistuksen ajan antiikkitulkinnoissa. Husa haluaa osoittaa, että Bysantilla on oma arvonsa eikä sen oikeuskulttuuri ollut roomalaisen oikeuden rappeutumista vaan itsenäisesti edelleen kehittyntä roomalaista oikeutta. Tämä on kirjan suuri arvo, vaikka huomio ei sinänsä ole vallankumouksellinen.

Kirjan keskiössä on oikeuden kulttuurillinen konteksti. Lakeja voi arvioida itseisarvoisesti, mutta niiden mielen ymmärtäminen vaatii historiallisen taustan tuntemista. Teos ei pyri yksityiskohtaisen säädöshistorian analysointiin vaan esittelee sitä ja liittää keskeisimmän aineksen historiaan.

Muinaishistorian suhteen on olemassa muutamia yleisiä sudenkuoppia. Ensimmäinen on usko siihen, että se tunnetaan. Paradoksaalisesti käsitys keskiajasta ja Bysantista on muuttunut täydellisesti 1980-luvun jälkeen, joten sitä vanhempiin esityksiin tukeutuminen johtaa harhaan. Suuri osa antiikin ja keskiajan esityksistä on kielitieteilijöiden, arkeologien ja muiden antikviteettitutkijoiden tekemiä. Historia on kriittinen yhteiskuntatiede, jolla on oma metodologiansa. Muinaisen ja hylätyn positivismien aikana syntyi se harhakuva, että historian tutkimiseksi riittää, että osaa lukea lähteitä alkukielellä. Nyt tiedetään, että suurin haaste on kyetä käsitteellistämään menneisyys. Husa pohtii historian periodisaatioita ja sitä, kuinka tietoa muinaisuudesta "oikeasti saadaan". Vaikka tämä voi olla histo-

rioisijalle itsestään selvää, juristilukijoita ajatellen pohdinta on aiheellista. Myös varsinaisen roomalaisen oikeuden esitys vaikuttaa tarpeettoman laajalta, koska se toimii johdantona itse asiaan.

Kirjan käsitteellisistä ongelmista on yhtenä esimerkkinä sota. Husa selittää kulttuurin "taantumista" islamilaisia vastaan käydyillä sodilla. Sodat muuttuivat kuitenkin tuhoaviksi vasta uudella ajalla. Muinaisuudessa ne välittivät kulttuuria ja olivat osa kauppaa: ryöstösaaliiden ja orjien myyminen oli keskeistä. Siksi diplomatia ei ollut juonittelua ja lahjontaa, vaan osa kauppa- ja kulttuurisuhteita, joilla oli tämäkin muotonsa. Husa ei myöskään näytä huomioivan kuinka heterogeenistä kristinusko oli ennen 1100-lukua. Olisi parempi puhua kristinuskoista monikossa ja nähdä, että ortodoksinen ja roomalais-katolinen kirkko olivat vain se kristittyjen osa, joka erotettiin keisariuden vallan lähteeksi, eivätkä nekään olleet järin yhtenäisiä.

Nykyään korostetaan, että filosofinen oppineisuus kukoisti myöhäisantiikissa sassanidivaltakunnassa ja sitä seuraavissa valtakunnissa, kun filosofikoulut suljettiin keisarikunnassa 529. Baghdadin peripateettinen koulu oli hyvin tärkeä 700-luvun lopulta lähtien. Syyrialaisilla juristeilla oli merkittävä asema jo 500-luvulla, koska Beirut oli eräs tärkeimmistä oikeustieteen keskuksista. Hämmästyin, että tätä ei lainkaan mainittu.

Kun suljetun rajan käsitettä ei tunnettu, ei raja estänyt kulttuurin leviämistä. Olisikin tärkeää pohtia, johtiko 500-luvun jälkeiseen oikeudelliseen kehitykseen se, että Länsi-Euroopan ylipaikallisen instituutiorakenteen hävitessä kulttuurialueeksi muodostui Välimeren itäosien ja Pohjois-Intian välinen alue, jonne myös Bysantin katse suuntautui. Se ei ollut islamilainen alue vaan heterogeenisten monoteististen kulttien maailma, jossa eli runsaasti kristittyjä. Kun ortodoksisen kristillisyyteen vaikutti esimerkiksi zarathustralai-

suus, miksi oikeusajatteluun ei olisi vaikuttanut persialainen oikeusajattelu; Persian lait kodifioitiin *Corpus Iuriksen* kanssa samaan aikaan. Persialaiskulttuurin totuus-, oikeudenmukaisuus-, laillisuus- ja lakikäsitteiden siirtymistä osaksi bysanttilaismaailmaa olisi kirjassa voinut pohtia pidemmälle.

Husa kuvaa keisarin tuloa lakiin lähteeksi, roomalaisen juridiikan korvautumista uskonnollisella ja moraalaisella argumentoinnilla, Moosesen lain sisällyttämistä Leon *Eklogeen* ja *Peira*-kirjallisuuden syntyä, mutta viittaa epämääräisesti tämän 600- ja 700-lukujen "mystisen taantumuksen" ja "juridisen hengähdysjakson" syiksi sotien, vainojen, "ulkoisten painetekijöiden", uskonnollisten melskeiden, maanjäristyksien ja tautien lisäksi isaurialaishallitsijoiden ikonoklasmin. Ikonoklasmi ei kuitenkaan ollut mikään järjestyttävä asia. Kenties selitys isaurilaisajan kehitykselle oli aatteellinen yhteys persialaiskulttuuriin.

Huolimatta lukeneisuudestaan Husa ei huomioi, että bysanttilainen maailma oli mitä suurimmassa määrin kaupallinen maailma. Tällä oli merkitystä myös oikeuden ja lain ymmärtämiselle ja kehittymiselle. Uskonnon painottaminen johtuu siitä, että lähteiden tuottajat vaikuttivat kirkon piirissä.

Husan pohdinnassa kanonisen oikeuden ja keisarillisen oikeuden suhteesta nousee esiin kolme vakavaa asiaa. Bysanttilainen kanoninen oikeus ei todellisuudessa ole kanonista oikeutta siinä mitassa kuin keisarillinen oikeus on kehitettyä roomalaista oikeutta. Kanoninen oikeus syntyi lännessä gregoriaanisen reformin myötä, mutta ortodoksisen kirkon kanonit ovat vain epämääräinen ryhmä eritasoisia hengellisiä ja käytännöllisiä ohjeita. Niiden nimittäminen kanoniseksi oikeudeksi on myöhäistä ja johtaa virheellisesti ajattelemaan jonkinlaista systemaattista kokonaisuutta.

Kirkon ja keisarin suhde on erityinen, kuten Husa tietää, mutta keisa-

ri ei ole hyvä esimerkki maallisen ja hengellisen vallan sekoittumisesta. Konstantinus Suuren hallintomallissa keisari oli koko hallintopyramidin huippu, joka yhdisti hengelliset, maalliset ja sotilaallisen virkamiehet. Uskon, että olennaista oli varhaisvaiheessa käsitys hallitsijasta jumalan edustajana, kansan paimenena ja siltana jumaluuteen. Sen jälkeen ytimeksi muodostui *Novellae*-osassa mainittu käsite symfonia. Kaikkiaan pohdinta kirkon ja valtion suhteesta keskiajalla on ongelmallista, koska valtiota ei ollut olemassa. Kyse oli tapauskohtaisista järjestelyistä, joille nykyaikainen systematisointi ei anna oikeutta.

Käsitettä Itä-Rooma kannattaa tässä yhteydessä pohtia. Kuten nykytutkimus, Husakin korostaa, että Bysantti oli aitoa, edelleen kehittyntä Roomaa. Koska se oli Rooman keisarikunta, miksi käyttää käsitettä Itä-Rooma? Toisaalta kirjan otsikossa käyttäisin käsitettä itäroomalainen, koska se korostaa itäistä kulttuuri-traditiota. Käsite itä olisi kuitenkin pitänyt määritellä.

Hyvin ansiokasta on pohdinta kielen merkityksestä lakeihin ja oikeusajatteluun. Tämä on merkittävä asia siirryttäessä latinankielisestä *Corpuksesta* kreikkalaiseen *Novellaeen*. Tätä olisi kannattanut jopa laajentaa ja yrittää pohtia käytetyn terminologian juuria. Onko tekstissä paljon latinismeja vai onko käsitteistö itäistä? Varsinaisen bysanttilaisen oikeuden pohdinta ja esittely on myös hyvin ansiokasta. Se on koottu jaksoihin, joissa nostetaan keskeiset kokoeimat esille. Erityistä mainintaa ansaitsee *Novellae*- ja *Basilika*-osien esittely. Myös jälkibysanttilaisen oikeuden analyysi ansaitsee kiitoksen.

Hexabibloksen käsittely on avartavaa, koska Husa jatkaa sitä osmanijalle ja 1900-luvulle saakka, ja selittää kuinka siitä tuli ensin uskreekkalaisen valtion laki ja miten se sitten hylättiin. Nykyään Kreikan oikeusjärjestelmä on pohjimmiltaan länsieurooppalainen. Mielenkiintoista on pohdinta saksalaisen, roomalaisen

ja bysanttilaisen perinteen keskinäisestä suhteesta juuri tässä vaiheessa. Ylipäätään jälkibysanttilaisen ajan analyysi on ansiokas. Eniten harmittaa kliseinen esitys osmanivalloituksesta ja sivuun jäänyt kulttuurien kohtaamisen ja sulautumisen pohdinta. Toisin kuin Husa toteaa, väestöt myös sekoittuivat.

Läntisen Euroopan kehityksen ymmärtämisessä on puutteensa. Rooman tuho, kansainvaellukset ja Pyhä Saksalais-Roomalainen keisarikunta kannattaa unohtaa tieteen ja nationalismien historian sivuille. Kaarle Suurestakin käsitys on muuttunut sitten yleisesitysten, eikä vuosi 1054 merkinnyt mitään idän ja lännen välillä. Käsitys Moskovasta kolmantena Roomana ja Venäjän ortodoksisesta historiasta kannattaa myös päivittää.

Makedonialaiskeisarien lakiuudistusten yhteydessä olisin halunnut tietää, kuinka lisääntyneet suhteet Länsi-Eurooppaan ja siellä edennyt oikeudellinen ajattelu vaikuttivat siihen, että Bysantissa palattiin *Corpuksen* äärelle. Kirjallisuustieteilijöiden mukaan antiikin kirjallisuuden tuolloin alkanut kopiointi oli kummassakin Euroopan osassa toisiinsa sidoksissa. Husa toteaa, että havainto *Basilikan* roomalaisuudesta on koko kirjan keskeisin huomio. Tämä onkin arvokasta, mutta asian kontekstualisointi ja liittäminen yleiseurooppalaiseen kehitykseen jää spekulatiiviselle tasolle. Husan tiedot Länsi-Euroopan juridiikan ja yliopistojen kehityksestä eivät vastaa nykyisen tutkimuksen käsitystä. Hän ei näytä myöskään tuntevan sitä mullistusta, joka tapahtui filosofiassa 1100- ja 1200-luvuilla ja joka johti koko oppineisuuden kehitykseen täysin erilleen. Hesykasmi tulee esille vasta loppuluvuissa, vaikka se varmaankin oli tärkeämpi asia kuin sodat, ristiretket ja osmaanit.

Husa selittää yksityiskohtaisesti kalifi Umarin sopimuksen tai julistuksen syntyä 637 koskien dhimmiväestön asemaa islamilaisessa maailmassa. Asia on epäselvä, koska sen täysi kirjallinen versio tunnetaan kai

vasta 1100-luvun tortosalaisen (al-Turtūsi) lainopettajan Abu Bakr Muhammed ibn al-Walidin kirjoituksista *Siraj al-Mulūk*. Tätä ei oteta kirjassa huomioon.

Lukija voi pitää kritiikkiäni ankarana, mutta Husan kirja on hyvä ja tarpeellinen. Se täyttää sen aukon, johon tähtää. Bysanttilaisen oikeuden kehitys on esitetty hyvin eikä ole sotkeuduttu detaljeihin. Syntyy selkeä kuva siitä, että kyse on roomalaisen oikeuden itsenäisestä kehityksestä tähän päivään saakka. Husan tavoite sijoittaa tämä kehitys kulttuuriseen kontekstiinsa on onnistunut paremmin kuin oikeushistoriassa on tapana.

JUKKA KORPELA
PROF., JOENSUU

DAVID HEITH-STADE
Marriage as the Arena of Salvation: An Ecclesiological Study of the Marital Regulation in the Canons of the Council of Trullo. Rollinsford, NH: Orthodox Research Institute 2011. 184 s.

David Heith-Staden kirja on aiheensa puolesta ajankohtainen, sillä yhteiskunnassamme keskustellaan paljon ihmisen seksuaalisuudesta, tasa-arvoisesta avioliitosta ja avioerosta, siis osittain samoista aiheista, joita Heith-Stade tuo esille tutkiessaan keisari Justinianus II:n kutsusta Konstantinopolissa vuosien 691–692 välillä kokoontunutta kirkolliskokousta. Trullon nimellä tunnettu ekumeeninen kirkolliskokous täydensi säännöissään viidettä ja kuudetta ekumeenista kirkolliskokousta, jotka keskittyivät yksinomaan dogmaattisiin kysymyksiin mutta jättivät kirkollista kurinpittoa koskevat määräykset pois. Temaattisesti kirja rakentuu muun muassa seuraavi-